

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДВНЗ «УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

І. Козубовська, Ж. Милян

**ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ
В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ**

(методичні рекомендації для бакалаврів і магістрів початкової освіти)

Ужгород-2021

УДК 371.134 (73)

Рецензенти:

Доктор педагогічних наук, професор Повідайчик О.С.

Кандидат педагогічних наук, доцент Бартош О.П.

Відповідальна за випуск:

Кандидат педагогічних наук, доцент Ваколя З.М.

Затверджено на засіданні вченої ради факультету суспільних наук
(протокол № 9 від 17 червня 2021 р.)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
ОСНОВНА ЧАСТИНА.....	5
ВИСНОВКИ.....	32
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	34

ВСТУП

Освіта є одним з найважливіших соціальних інститутів, що забезпечує наступність у розвитку людської культури, формування умов для соціальної й академічної мобільності молодого покоління. В умовах глобалізації в українській загальноосвітній школі на початку ХХІ століття відбуваються інтенсивні зміни, зумовлені світовими тенденціями інтернаціональної уніфікації національних освітніх стандартів, удосконалення технологій й диверсифікації освітніх моделей.

Початкова загальна освіта є основою шкільного навчання, вона забезпечує інтелектуальний, духовно-моральний і особистісний розвиток молодших школярів, формування позитивної навчальної мотивації, умінь і навичок навчальної діяльності.

Питання реформування української початкової освіти перебувають в центрі уваги вітчизняних учених (Т.Атрощенко, О.Янкович, Т.Завгородня і З.Онишків), які розглядають різні аспекти навчально-виховного процесу в сучасній початковій школі.

Вважаємо доцільним вивчення зарубіжного досвіду організації початкової освіти з метою творчого переосмислення і використання окремих прогресивних ідей у новій українській початковій школі.

Цікавим в цьому плані є досвід Великої Британії, освітня політика якої спрямована на розвиток і модернізацію змісту початкової освіти зі збереженням базових принципів, характерних для культури й історії Об'єднаного Королівства. Окремі аспекти досвіду Великої Британії в організації початкової освіти розкриті у методичних рекомендаціях.

ОСНОВНА ЧАСТИНА

Система початкової освіти Великої Британії суттєво відрізняється від української. Вона поділена на 2 сектори: державний і приватний. У Великій Британії широко поширене навчання в школах-пансіонах (Boarding Schools), де діти навчаються і живуть весь рік, повертаючись додому тільки на канікули. У країні співіснують два типи шкіл-пансіонів: незалежні (Independent/Private Boarding Schools) і державні (State Boarding School). Державні і приватні школи-пансіони мають автономію з питань формування й модернізації змісту освіти, при цьому уніфікація даного змісту забезпечує регламентоване дотримання вимог Національної освітньої програми всіма школами країни. У приватних школах передбачається організація індивідуальної освітньої траєкторії для навчання учнів молодшого шкільного віку, виходячи з їхніх здібностей, інтересів і планів на майбутнє. Сукупність індивідуальних маршрутів, які становлять варіативний компонент загального змісту освіти, та інваріантна його частина відображають ідеологію державної політики, що визначається організаційними умовами формування змісту освіти на території Великобританії.

В системі освіти Великої Британії також визначається окремий сектор, який принципово відрізняється поглядами на організацію початкового навчання і, на думку багатьох вчених, незважаючи на деякі дискусійні моменти, є значним рухом вперед в розвитку освіти. Цей сектор представлений альтернативними школами і, безперечно, становить певний інтерес, тому що організація змісту початкового навчання в таких школах реалізується у форматі авторських методик, інноваційних технологій, новаторських ідей і засобів навчання. У змісті початкового навчання альтернативних шкіл часто визначені окремі додаткові дисципліни для поглибленого вивчення (наприклад, географія, іноземні мови, елементи домашньої економіки). В основі альтернативного навчання лежить розвиток пізнавальної активності учнів і задоволення їхніх потреб в одержанні нових наукових знань, необхідних у повсякденному житті.

Найбільш відомою серед них є школа-інтернат Саммерхілл (Summerhill Elementary School), школа-інтернат, яка була створена ще в 1921 році. Її називають першою школою дитячої демократії. Тут поширені індивідуальні і групові форми роботи з учнями, домінує доброзичлива обстановки в класі, дружні взаємовідносини між учнями, вчителем і учнями. Крім навчання, діти мають можливість займатися спортом, мистецтвом.

Суттєвою рисою альтернативних шкіл є відсутність чітких навчальних планів і предметних програм, проте, більшість учнів успішно засвоюють необхідні наукові знання, опановують цінними вміннями й навичками, які будуть корисні й необхідні їм у їх наступному дорослому житті. У плинні навчання учні концентруються не на одержанні готового наукового знання, а на виконанні конкретної діяльності і застосуванні отриманих знань і сформованих умінь на практиці. Для розвитку своїх особистих інтересів молодші школярі під керівництвом і з допомогою педагога-інструктора складають індивідуальний навчальний план (Personal Learning Plan) і особистий розклад, що формує навичку автономії й самостійності. Основна мета альтернативних початкових шкіл полягає в наступному: надання учням додаткових можливостей для самореалізації, одержання навичок соціального спілкування, оволодіння знаннями без витрати часу на заучування навчального матеріалу, що не відповідає інтересам учнів і не є адаптованим для подальшого життя або наступного навчання.

Розглядаючи альтернативний сектор системи освіти Великої Британії, відзначимо, що навчання в таких школах ґрунтується на трьох принципах:

- 1) тотожності творчого процесу й повноцінного розвитку молодших школярів;
- 2) дослідно-експериментальної роботи, метою якої є розвиток мислення дітей молодшого шкільного віку;
- 3) диференційованого й індивідуалізованого навчання.

Школи надають всім членам освітнього процесу (учителям, адміністрації, учням і батькам) волю у використанні власного досвіду й застосуванні його в освітніх цілях. Організаційно-управлінські рішення щодо циклів навчальних дисциплін з варіативного компонента приймаються членами шкільної ради, у який входять представники освітнього процесу. В альтернативних елементарних школах виключається авторитаризм з боку навчального закладу, педагогів, що перетворює освітній процес у гармонійне природне комфортне середовище для молодших школярів.

В альтернативній початковій школі педагоги приділяють значну увагу розвитку вільної експресії як стимулятору процесу пізнання й міжособистісних відносин учнів, а також системі дитячого самоврядування як особливій формі організації життєдіяльності дітей у школі, яка здатна реалізувати й розвивати їх самостійність у прийнятті суспільно значимих рішень. Реалізація дитячого самоврядування передбачає низку наступних характеристик:

1) формування особистої відповідальності як здатності молодшого школяра відповідати за свої вчинки й можливість дитячого співтовариства вчасно оцінювати ці дії з моральної точки зору;

2) присутність почуття захищеності й автономії дитячого колективу внаслідок реалізації потреби учнів самим організувати власну навчальну й позакласну діяльність і самостійно вирішувати міжособистісні проблеми в колективі;

3) побудова спілкування між педагогами і їхніми вихованцями за принципом взаємного діалогу, тому що всі учасники освітнього процесу почувають себе рівними в єдиному просторі, класному колективі, здатними спільно вирішувати виникаючі проблеми й впливати на хід їх вирішення;

4) обов'язкова наявність вищого шкільного органу, що реалізує принцип відкритості й гласності, розробляє норми і правила поведінки, визначає зміст освіти, затверджує перелік навчальних дисциплін, що входять до складу варіативного компонента, і навіть елементи зовнішнього вигляду, які однаково обов'язкові для дорослих і дітей.

Отже, альтернативні початкові школи передбачають зміст, методичні принципи, підходи, освітні цілі й завдання, які, на наш погляд, є неоднозначними і дискусійними в контексті сучасної стандартизованої шкільної освіти. З одного боку, позитивним є те, що дані школи визначають першочерговою метою не передачу готових педагогічно-адаптованих наукових знань, а організацію психологічно й емоційно-комфортного середовища й атмосфери для розвитку особистості молодшого школяра, здатного самостійно організувати власну діяльність, осмислювати отримані результати й шляхом практичної і дослідницької діяльності одержувати нові наукові знання, отриману інформацію адаптувати до реалій власного життя. З іншого боку, законодавство Великої Британії не регламентує й не передбачає регулювання й контроль діяльності альтернативних шкіл, що не дає можливість на основі затверджених урядом освітніх стандартів оцінити й проконтролювати поточний рівень освіченості молодших школярів, тобто, до моменту настання обов'язкової незалежної державної екзаменаційної сесії у форматі тестувань, іспитів, діагностик. Тому питання альтернативних початкових шкіл потребує подальшого дослідження.

Навчальний рік у Великобританії регламентований і затверджений законодавчо на рівні Міністерства освіти Об'єднаного Королівства. Всі установи, які надають освітні послуги, щодо організації навчального процесу повинні дотримувати певних вимог. Розглянемо деякі з них,

зазначені в освітній програмі Великобританії :

1. академічний рік для початкової школи триває 190 днів (38 тижнів) з 4 канікулярними періодами;

2. академічний день розділений на дві половини: навчання до обіду і після обіду (morning and afternoon sessions), між якими є інтервал (midday break), час, визначене освітніми стандартами, але встановлюється навчальним закладом згідно з навчальним планом школи самостійно;

3. академічний тиждень складається з 20-30 годин, що дозволяє забезпечити необов'язкове вивчення всіх дисциплін в один тиждень, а допускає можливість розподілити вивчення предметів на тижні, модулі протягом навчального року. У педагогічній науці даний принцип тематичного або предметного подання матеріалу носить лінійний характер, тобто, передбачає послідовний виклад нового наукового знання в навчальній програмі, ґрунтуючись на вже наявних знаннях і з урахуванням опори на минулий досвід учнів.

Відповідно до Національної освітньої програми для початкової школи (National Curriculum of the UK. Primary School), обов'язкова шкільна освіта починається для дітей з п'ятирічного віку, де навчання триває 6 років і підрозділяється на 2 періоди: молодша школа (infant school) - з 5 до 7 років і початкова школа (primary school) - з 7 до 11 років, що відповідає ключовим стадіям (Key Stage 1, 2).

У світовій педагогічній практиці передбачена організація сприятливої психологічної атмосфери, необхідної для молодших школярів у процесі початкового навчання, що є основним принципом і умовою конструювання змісту початкової освіти у Великій Британії. Зокрема, згідно вимог британської освітньої програми, у молодшій школі (infant school) відсутні традиційні уроки і оцінки, протягом навчального часу школярі пізнають навколишній світ через ігрову діяльність, що має контролюючий, навчальний, пізнавальний, розвиваючий, комунікативний, діагностичний і творчий характер і відповідає психологічним віковим особливостям молодших школярів. Загалом британська організація контролю якості навчання молодших школярів здійснюється в літерному позначенні відповідно до послідовності англійського алфавіту від А+ до F, де А+ означає найвищу оцінку; А - відмінно; В - дуже добре; С - добре; D - не зовсім успішно; Е - погано; F - дуже погано. Департамент Освіти Великої Британії щорічно публікує на офіційному сайті результати незалежних національних і міжнародних тестувань з основних навчальних дисциплін на всіх етапах навчання.

Розглядаючи зміст початкової освіти в контексті освітніх стандартів Великої Британії, відзначимо, що він визначається відповідно до базової Національної програми або куррикулуму (National Curriculum), орієнтованої на початкову освіту, що є освітнім стандартом країни. У британській педагогіці зміст національної освітньої програми (curriculum content) представляє сукупність навчальних дисциплін і предметних областей, які викладаються в школі, і в рамках яких визначені основні практичні навички (skills), необхідні для освоєння, в процесі пізнання. Змістовий компонент освітньої програми Великої Британії містить низку тематичних модулів у кожній предметній області у відповідності зі стратегічною метою державної політики. У науковій британській літературі можна знайти два основних значення поняття «куррикулум» в сфері педагогіки. У вузькому розумінні, куррикулум (від лат. Currere) – це курс навчання, навчальний план, програма, що відображає зміст освіти. Згідно з британським Законом про освіту, структура навчальних програм включає три обов'язкові елементи: цілі навчання, освітні програми та рекомендації щодо оцінювання. Куррикулум виступає як концептуальний і регламентуючий документ, який об'єднує в собі розділи та напрямки освітнього процесу, що визначає відповідність його цілей. Деякі зарубіжні дослідники вважають, що поняття «куррикулум» в значенні «навчальний план, програма» проводить межу між формальною і неформальною освітою. У більш широкому розумінні куррикулум тлумачиться багатьма авторами не тільки як саме зміст освіти, але як цілісний процес взаємодії вчителя і учнів з приводу цього змісту, руху від цілей освіти до його результатів.

У зв'язку з тим, що розробка національної навчальної освітньої програми є політичним і технічним процесом, її формування представляє суспільний інтерес і містить наступні критерії: обґрунтованість (validity), практичність (utility), інтелектуальні здатності (learn ability), системність (consistency with social realities), самостійність (self sufficiency), інтерес (interest), продуктивність (significance). Згідно Р. Дж. Александер (R.J. Alexander), досвід навчання (learning experience) є системоутворюючим компонентом змісту навчальної освітньої програми (змісту освіти), що представляє собою взаємодію між тим, що вивчається й зовнішніми умовами навколишнього середовища, які впливають на нього. Таким чином, у першій версії даного документа (1989) стверджувалося, що зміст освіти розуміється як «система адаптованих наукових знань, з елементами практичних умінь, необхідних для повноцінного розуміння отриманих

знань». Відзначимо, що в умовах сучасних процесів глобалізації, технологізації й інформатизації зміст освіти повинен відображати існуючий стан суспільства й вимоги сучасних тенденцій його розвитку. Внаслідок цього, у період світового інформаційного й технічного прогресу даний законодавчий документ був оновлений і відредагований (1995, 2000, 2008, 2012 і 2014 рр.), що вплинуло на перегляд поняття змісту освіти. Зміст освіти — це спеціалізоване освітнє середовище, що має відкритий і варіативний характер, включає систему наукових знань і практичних умінь, а також представляє компонент освітнього простору, який піддається поточним соціальним і економічним змінам.

На основі затвердженого в національній освітній програмі визначення британський дослідник Д. Скотт (D. Scott) у своїй праці «Критичні нариси з основних навчальних програмах» (*Critical essays on major curriculum theorists*), визначає британську навчальну програму (*curriculum*) як національну систему наукових знань, що включає в себе ціль загальної освіти, предметний зміст освіти і систему діагностики й оцінки тих, що навчаються.

Предметне наповнення змісту початкової освіти базується на законодавчих актах, освітніх стандартах і міжнародних системах освіти.

Навчальний план у всьому світі визначається як один з фундаментальних складових елементів змісту освіти. Таким чином, навчальний план - це стандартизований документ для всіх навчальних закладів, що включає уніфіковані вимоги, обов'язкові для досягнення загальної освітньої мети.

Відповідно до оновлених стандартів освіти, рекомендованих Міністерством освіти Об'єднаного Королівства, починаючи з 2014 р., предметний зміст початкової британської освіти визначено в такий спосіб: Мовна галузь (мовна грамотність, літературне читання, в тому числі й іноземна мова) – навчальні дисципліни: англійська мова (письмо, читання, каліграфія, іноземна мова); математична галузь – математика; природнича галузь – географія, природознавство, елементарне громадянство; релігійна галузь – релігія народів світу; фізична галузь – фізична культура; галузь мистецтва – музика, малювання, драма; галузь технології і дизайну - інформатика, проектування, дизайн. Предметний зміст початкової освіти представлений в таблиці 1.

Таблиця 1.

Список предметних галузей і відповідних навчальних дисциплін у початковій школі Великобританії

	Предметна галузь	Навчальні дисципліни
1.	Мовна галузь (мовна грамотність і літературне читання (у тому числі й	Англійська мова (письмо, читання, каліграфія, іноземна мова).
2.	Математична галузь	Математика.
3.	Природнича галузь.	Географія, історія, наука (природознавство), елементарне Громадянознавство
4.	Релігійна галузь	Релігії народів світу
5.	Фізична галузь	Фізична культура
6.	Галузь мистецтва	Музика, малювання, драма
7.	Галузь технології і дизайну	Проектування й дизайн, Інформатика

У зв'язку з необхідністю реалізації завдання соціально-морального виховання в 2002 р. загальнодержавний навчальний план був доповнений дисциплінами «Громадянознавство» і «Громадянська освіта». Навчальним планом передбачено отримання загальних знань у сфері суспільних процесів, розвиток відповідних умінь, придбання навичок ефективної взаємодії для вирішення загальних проблем, а також навичок, пов'язаних з пошуком інформації для одержання відповідей на виникаючі питання. Теми, передбачені загальнодержавним навчальним планом, спрямовані на вирішення завдань морального виховання можуть бути такими: «Особистість», «Родина», «Колектив», «Соціальні інститути», «Влада», «Управління», «Держава», «Виробництво». «Розподіл і споживання», «Громадянські відносини, ідеали, права» та ін.

Стандарти освіти Великої Британії містять вказівки для всіх шкіл, що перебувають у державному підпорядкуванні, включати до складу навчального плану в рамках варіативного компонента факультативний курс з релігії. На основі аналізу змісту освітньої програми, яку реалізує одна з початкових шкіл Великої Британії - Бромсгров (Bromsgrove School), можна відзначити, що в змістовому відношенні в складі відповідного курсу передбачено вивчення тем про сутність християнської релігії, буддизму,

освоєння базових морально-етичних положень, пов'язаних з поняттями світу, любові, родини, культури, взаємин та ін. Формою навчання в рамках курсу при викладанні його в початковій школі виступають бесіди, обговорення, роз'яснення, що дозволяє розвивати навички соціальної взаємодії учнів, сприяє формуванню відповідальності, соціальної зрілості, формуванню стійкої позиції й світогляду, готовності до продуктивної життєдіяльності в сучасному суспільстві.

Слід зазначити, що сформована світова практика відносно необхідності включення релігійної освіти в шкільне навчання неоднозначна.

У сучасних умовах проблема необхідності формування рекомендацій для початкової освіти в сфері релігійного навчання продовжує залишатися дискусійною. Переваги навчання з питань, пов'язаних з релігією, полягають у тому, що учні здобувають знання, що дозволяє їм свідомо робити моральний вибір, визначати власні цінності. Подібне навчання дозволяє формувати в учнів взаєморозуміння, адекватне ставлення до навколишньої дійсності, до традицій інших народів. Подібний погляд відображений у праці Р.Лонга (R. Long) «Релігійна освіта в школах Англії» (Religious Education in schools. England, 2016). Дослідник підкреслює обов'язковість релігійної освіти як компоненту основного освітнього плану в британських державних школах. Р.Лонг відзначає як позитивне нововведення релігійного навчання в навчальні плани шкіл Великої Британії. Дане твердження автор аргументує тим, що релігія становить основу для розвитку в учнів молодшого шкільного віку поваги до людей, суспільства, до культури, релігії інших народів.

У той же час існує й негативна оцінка обов'язковості релігійного навчання на рівні початкової школи. Подібний підхід виражений, зокрема, Н. Морганом (N. Morgan). Автор демонструє переконаність у тому, що наявність у програмі початкової школи курсу релігійного навчання не може сприяти розумінню учнями різноманіття релігійних поглядів, формуванню громадянських і релігійних переконань, оскільки молодші школярі ще не готові адекватно сприймати відповідні відомості через вікові особливості.

Розглядаючи особливості навчального процесу у початковій школі Великої Британії, слід відзначити, що принцип полікультурності є важливим принципом формування змісту освіти в умовах гуманістичної й ліберально-демократичної парадигми британської освіти через значну кількість міграційного населення, що прагне зберегти власну культурно-історичну й етнічну спадщину. Внаслідок цього зміст освіти в британських

школах містить певні елементи різних етнічних культур (навчальні дисципліни, час для молитви, вивчення історії націй і їхніх культур); наприклад, інтегровані тематичні модулі «Моя родина. Моє оточення» (My family. My environment), «Традиції й ритуали» (Customs), «Предки» (Ancestors)); має місце збільшення академічного навантаження спеціальних курсів, що вивчаються у дисциплінах з інваріантного компонента («Історія» (Elementary History), «Географія» (Elementary Geography), «Релігія й Культура» (Religion and Culture), доводячи, що світова культура - це продукт історичного процесу взаємного збагачення етнічних культур, які є надбанням всіх націй. Таким чином, взаємодія різних культур є основним чинником формування змісту початкової освіти з метою вирішення проблеми расових, етнічних і соціальних конфліктів.

Аналіз зарубіжної наукової педагогічної літератури (Р.Александр, Р.Кінг, Дж.Міллер, К.Морган, К.Норріс та ін.) дає підстави зробити висновок про пріоритетність у початковій освіті Великої Британії гуманістичної парадигми і її основних цінностей на початку ХХІ століття.

Гуманізм як система поглядів, яка історично сформувалася у світовій культурі, розглядає людину як особистість, що має право на свободу, щастя, розвиток і прояв своїх здібностей (Я.А.Коменський, М.Монтесорі та ін.). Ідеалом різних напрямків гуманізму є гуманність і людяність, розвиток моральності, розуму, що зумовлює відповідну поведінку і ставлення до світу.

Поняття «гуманізм» широко використовується в наш час і передбачає систему світогляду, визнання цінності людини як особистості, її права на розвиток і прояв своїх здібностей. Сутність людини розглядається не тільки з біологічних і соціальних позицій, але містить і духовну складову.

Гуманізм розглядає людину як вищу мету суспільного розвитку, в процесі якого забезпечується реалізація її потенціалу в соціально-економічному і духовному житті. В різних сферах суспільного життя проявляються загальнолюдські першоджерела, які виступають як певна система цінностей, значима для всього людства, що утворює важливість людського буття загалом і особистості зокрема.

Принцип гуманізму у навчально-виховному процесі передбачає повагу до особистості дитини у поєднанні з вимогливістю до неї, здійснює регулятивну функцію у відносинах педагогів і вихованців, вибудовуючи їх на взаємній повазі, довірливості, доброзичливості, співробітництві.

Гуманістичні домінанти у вихованні дітей представлені гуманістичними ціннісними орієнтирами, які утворюють теоретичну та

ідеологічну основу процесу виховання і визначають найбільш суттєві риси, принципи, конкретні форми і методи навчально-виховної роботи.

Сутнісна характеристика гуманістичних домінант у вихованні дітей молодшого шкільного віку відображає основні риси гуманізму, які проявляються у вихованні дітей і визначають загальну гуманістичну спрямованість процесу виховання на реалізацію потреби особистості в безпеці, любові, повазі і визнанні права на свободу, розвиток і прояв здібностей на основі надання підтримки, своєчасної різносторонньої допомоги і раннього виявлення відхилень у формуванні особистості та її поведінці.

Слід відзначити, що загальне визнання і поширення принципу гуманізму в системі освіти відбулося не зразу. В історії людського суспільства можна виділити два глобальних напрямки розвитку освіти і виховання: авторитарна школа (І.Гербарт, Т.Ціллер, В.Рейн та ін..) і гуманістична школа (І.Песталоцці, К.Ушинський та ін..). Зокрема, до авторитарного напрямку можна віднести біхевіористську педагогіку, педагогіку неотомізму, до гуманістичного – екзистенціалізм, неопедоцентризм, частково й неопозитивізм. Вони відрізняються завданнями, методами, формами виховання, установками, метою, принципами, відносинами вчителя і учнів.

Тільки в другій половині ХХ століття на фоні інтенсивного розвитку психологічної науки ідеї гуманістичного виховання отримують солідне наукове підґрунтя і здобувають широке визнання. Гуманістична психологія розглядає індивіда як особистість з чіткою ієрархією потреб (безпека, любов, визнання, повага). Принципи гуманістичної психології поширюються на всіх без винятку дітей.

В педагогічній роботі основоположним принципом, згідно позиції К.Роджерса, є безумовна любов до дітей, позитивне ставлення до всіх учнів. Кожний учень повинен бути впевненим у тому, що його люблять. Це дає йому можливість розвиватися. Вчитель, який у своїй роботі керується принципами гуманізму, повинен володіти емпатією і конгруентністю. Емпатія – це здатність відчувати іншу людину, співпереживати. Конгруентність – щирість у взаємовідносинах з учнями, відкритість, налаштованість на співробітництво.

Сьогодні гуманістична парадигма в британській освіті розглядається як сукупна система знань, що формує освітнє середовище, орієнтує учнів на успішну соціалізацію, творчість, співробітництво й відкритість світовому освітньому простору. При такому підході гуманізм - це принцип

формування змісту освіти, який визначають реалії соціального життя].

В Об'єднаному Королівстві задекларовано основні напрямки процесу навчання і виховання особистості дитини в межах гуманістичної парадигми : формування у школярів особистого досвіду й прагнення до пізнання нового знання, опираючись на досвід; дослідницька діяльність під час навчання; поведінкові вміння в соціумі; формування громадянської позиції; оволодіння навичками спільної роботи.

У рамках національної освітньої програми Великої Британії реалізується сучасна освітня парадигма, суть якої полягає в забезпеченні прав всіх дітей шкільного віку через освіту. Дана парадигма передбачає:

- рівний доступ до освіти, що відповідає потребам і особливостям учнів;

- включення в освітній процес всіх дітей, задовольняючи індивідуальні потреби кожного, хто навчається;

- повне досягнення навчальних і соціальних можливостей учнями;

- взаємодію всіх учасників освітнього процесу, що передбачає участь всіх зацікавлених осіб в успішності розвитку особистості учня;

- формування позитивного уявлення про різні етноси через національний компонент змісту освіти.

Щодо останнього положення зауважимо, що принцип полікультурності є важливим принципом формування змісту освіти в умовах гуманістичної й ліберально-демократичної парадигми британської освіти через значну кількість міграційного населення, що прагне зберегти власну культурно-історичну й етнічну спадщину.

Основними напрямками в реалізації гуманістичної парадигми при організації змісту шкільної освіти у Великій Британії є: організація загальної системи освіти відповідно до принципу «освіта протягом життя» (life-long education); конструювання освітнього простору в контексті соціалізації особистості яка навчається, що сприяє розвитку вмінь спільної діяльності, і спрямована на формування «відкритості» до освітніх інновацій і тенденцій; організація освітнього контенту, що сприяє глибокому самопізнанню, розвитку креативної діяльності учнів, що має на увазі їхню самореалізацію в освоєнні суспільних цінностей; формування змісту освіти на основі національної стандартизації, елементів варіативності, орієнтуючись на індивідуальні потреби й особливості учнів (у тому числі й етнічні) і конкретного освітнього середовища; встановлення зв'язків, завдань і напрямків, що включають загальні знання і вміння в сфері духовно-морального розвитку й виховання особистості, і стимулювання

автономної діяльності в процесі рішення практико-орієнтованих завдань; формування єдиних універсальних навичок і компетентностей учнів, здатних забезпечити спадкоємний зв'язок у системі освіти й виховання з питань власної відповідальності як громадянина суспільства, який може ефективно реалізовувати особисті інтереси, враховуючи інтереси й потреби держави [4].

Одним з прикладів реалізації гуманістичної парадигми у початковій освіті Великої Британії є функціонування «альтернативних шкіл», про які згадувалося раніше.

Важливе значення в початковій школі надається фізичному розвитку дітей, збереженню їх здоров'я. Ця увага зумовлена тим, що на сьогоднішній день, як свідчать результати багатьох досліджень, фізичний стан більшості дітей дошкільного і молодшого шкільного віку характеризується негативними показниками: зниження рівня здоров'я загалом, збільшення кількості хронічних захворювань та інвалідності серед дітей, погіршення фізичної підготовки на момент вступу в школу. Отже, вже на самому початку процесу формування особистості порушується соціальна ситуація розвитку таких дітей. Хвороби, незадовільний фізичний стан негативно позначаються на навчальних успіхах дітей, можуть суттєво змінити перспективи подальшого розвитку особистості, її орієнтації на майбутнє. Тому формування здорового способу життя, починаючи з дошкільного і молодшого шкільного віку, вважається у Великій Британії однією з найважливіших соціально-педагогічних проблем.

Спосіб життя – це звички, режим, ритм і темп життя, особливості навчання, роботи, відпочинку, спілкування. Здоровий спосіб життя – це активний стан, що вимагає від людини вольових зусиль і осмислення вчинків, прогнозування їх наслідків.

Відомо, що до кінця дошкільного віку відбуваються істотні зміни в вольовій сфері дитини. У дітей молодшого шкільного віку вже є можливість діяти довільно, регулюючи і підпорядковуючи свою поведінку досягненню визначеної мети. У них суттєво підвищується самостійність в діях, вони починають керувати своєю поведінкою, навчається доводити розпочату справу до кінця, долаючи різні перешкоди. Діяльність дитини поступово опосередковується і набуває вольовий характер.

Звичайно, дитина потребує охорони здоров'я з боку дорослих. Водночас, її необхідно привчати до самостійної турботи про своє здоров'я. Залучення дітей до здорового способу життя має проходити усвідомлено, тому необхідні знання, на основі яких у дитини буде складатися уявлення

про сутність здоров'я, про необхідності ведення здорового способу життя і способах його ведення. Крім уявлень, у дітей має з'явитися бажання здорового способу життя.

Важливим є питання про зміст інформації для молодших школярів, яка є основою формування основ здорового способу життя. Інформація про здоров'я та здоровий спосіб життя подається дитині у всьому різноманітті: людина, організм людини, спосіб життя людей, хвороби, способи зміцнення здоров'я. Залучення дітей до здорового способу життя є ефективним, якщо будується з урахуванням психофізіологічних особливостей дитини. Діти цього віку здатні засвоювати елементарні форми таких понять, як простір і час, живе і неживе, будова організму, а також знання про себе та інших людей, різні захворювання.

Пізнанню основ здорового способу життя, спонуканню до правильної поведінки щодо збереження та зміцнення здоров'я, розвитку емоційно - позитивного і оцінного ставлення до збереження та зміцнення здоров'я дітей сприяє художня література.

Художня література має низку особливостей, які роблять її незамінним засобом в процесі формування основ здорового способу життя дітей: по-перше, вона близька життєвому досвіду дітей, оскільки розповідає про вчинки літературних героїв, які неодноразово здійснювала і сама дитина. По-друге, в творі відтворюється конкретна образна ситуація, що зближує її з дитячим мисленням, яке теж має конкретний наочно-образний характер. По-третє, художнє слово викликає у дитини яскравий емоційний відгук і почуття причетності до того, про що розповідає твір. Дитина переживає за героїв, оцінює їх вчинки і дії, вона ніби привласнює їх досвід, робить його своїм. У свою чергу, цей досвід починає впливати на вчинки і дії дитини. Крім того, художній твір створює умови для узагальнення та абстрагування від конкретної ситуації.

На думку багатьох учених, художня література в процесі формування основ здорового способу життя молодших школярів виконує низку функцій: гносеологічна функція сприяє здійсненню пізнання основ здорового способу життя. Художня література – це своєрідний підручник життя; аксіологічна функція визначає ціннісне ставлення до основ здорового способу життя; емоційна функція відображає особливу силу і безпосередність впливу на емоційну сферу дитини. Емоції виконують орієнтовну роль в діяльності, конкретизують її спрямованість. У виникненні у дитини складних емоцій і почуттів виявляється взаємозв'язок і взаємозалежність емоційних і пізнавальних процесів. Емоційно насичений

матеріал полегшує дитині процес пізнання основ здорового способу життя. Саме в художній літературі виявляється оптимальне поєднання емоційності і пізнавальності; спонукальна функція полягає в тому, що художня література спонукає до активної діяльності, стимулює дотримання здорового способу життя.

При відборі художньої літератури має значення її художня цінність, ідейна спрямованість, вікові особливості дітей, інтерес, наявність чітко вираженої позиції автора. При цьому важливо відзначити, що врахування вікових особливостей полягає не в спрощенні змісту, а у врахуванні особливостей психіки дитини, специфіки її світорозуміння. Найбільш важливими в цьому питанні є два моменти: конкретність мислення (ідея повинна бути розкрита в живих образах, картинах, діях) і особливості життєвого досвіду кожної дитини.

В рамках збереження та зміцнення здоров'я висувуються особливі вимоги до освітнього середовища. Предметно-просторове середовище, з одного боку, не нашкодити здоров'ю дитини, а, з іншого боку, сприяти формуванню основ здорового способу життя, тобто. бути спрямована на розвиток знань і уявлень про елементи здорового способу життя, емоційного ставлення до них і вміння реалізовувати їх в поведінці і діяльності доступними для дитини способами.

Освіта Великої Британії є прикладом системи навчання й виховання, в якій успішно реалізуються національні ціннісні орієнтири через ціннісне виховання. Під ціннісними орієнтирами освіти в науково-педагогічній британській літературі розуміють значимі для особистості й суспільства вектори, які визначають напрямок, стратегію й тактику розвитку системи освіти. Ціннісне виховання (values-based education) – це практико-орієнтована діяльність, що проявляється не тільки в трансляції ціннісного загальнолюдського досвіду молодому поколінню й формуванні позитивного освітнього середовища, але й розвитку здатності тих, хто навчається, усвідомлено й самостійно вибирати моральні ідеали й керуватися ними в житті.

Аналіз праць провідних британських учених (М. Дж. Тейлор (M. J. Taylor), Дж. М. Хелстед (J. M. Halstead), Дж. Стівенсон (J. Stephenson), Н.Гоукс (N. Hawkes) і сучасних британських державних документів і програм у сфері освіти («Соціальні й емоційні аспекти навчання» (2010), «Релігійне виховання в англійських школах» (2010), «Закон про рівність» (2010), «Духовний, моральний, соціальний і культурний розвиток особистості» (2011), «Впровадження фундаментальних британських

цінностей у рамках програми з духовного, морального, соціального й культурного розвитку учнів у школах» (2014) і ін.) дає підстави стверджувати, що національними ціннісними орієнтирами в країні є: аксіологічна спрямованість освіти; особистісний розвиток школярів; релігійність; громадянськість; міжкультурна комунікація; повага й толерантність; свобода вибору. У зв'язку з посиленням потоком міграції на тлі зростаючого екстремізму релігійне, громадянське й моральне виховання (кожне з яких визнається ціннісним), а також формування в учнів поваги й толерантності стосовно представників інших національностей і віросповідань здобувають у Великій Британії особливу значимість.

У Великій Британії ціннісний орієнтир «аксіологічна спрямованість освіти» виражається в обов'язковій реалізації ціннісного виховання в системі виховання країни. Ця практико-орієнтована діяльність пронизує кожний щабель навчання і виховання, будучи важливою складовою освітнього процесу в цілому. Однак, необхідно відзначити особливу значимість початкової ланки в здійсненні послідовного ціннісного виховання учнів.

Молодший шкільний вік – важливий і сприятливий період для виявлення й розвитку ціннісного потенціалу особистості, тому що в цьому віці закладаються основи творчої й освітньої траєкторії дитини, психологічна база її продуктивної діяльності, формується комплекс цінностей, якостей, здатностей і потреб особистості. Отже, цей період життя дитини ідеально підходить для повноцінного розвитку в кожного учня ціннісного ставлення до навколишньої дійсності, до людей і до себе самого шляхом впровадження якісного ціннісного виховання в навчально-виховний процес початкової школи.

Подібно навчальним дисциплінам («природознавство», «математика», «історія» та ін.) ціннісне виховання має своє спрямування, ключові поняття, форми й методи, що реалізуються через освітню діяльність. Прийняття рішень щодо моральних питань або етичних дилем передбачає наявність конкретних індивідів, які зможуть проаналізувати ситуацію в ціннісному контексті, виявити основні фактори досліджуваної проблеми, оцінити їх і розглянути можливі наслідки, з метою прийняття усвідомленого вибору й рішення щодо поведінки в конкретній ситуації.

Міркування про цінності учасниками освітнього процесу (учителем і учнями) покликані сприяти розвитку розуміння й усвідомлення себе носіями моральності. Тому дітям уже на початковому щаблі освіти так важливо освоювати відповідний словниковий запас і звикати до того, що

багато повсякденних ситуацій, які виникають вдома, у школі, або в іншому місці соціуму, мають ціннісний аспект.

Так, у Національному навчальному плані 2013 року для початкової школи чітко прописані важливі завдання ціннісного виховання: «Кожна державна школа зобов'язана забезпечити духовний, моральний, культурний, психічний і фізичний розвиток учнів, а також підготувати їх до умов життєдіяльності, які постійно змінюються». Прийнята програма духовного, морального, соціального й культурного розвитку учнів (SMSC) спрямована на реалізацію саме цих завдань.

У навчальних планах освітніх організацій країни передбачені різні позакласні заходи, спрямовані на духовний, моральний, соціальний і культурний розвиток школярів (відвідування музеїв і виставок, зустрічі з духовними наставниками церкви, акції допомоги бездомним тваринам, різні групові проекти та ін.). Проте, як підкреслюють багато британських дослідників, цього недостатньо. Важливо включити виховання духовності, моральності, культури й соціальної поведінки підростаючого покоління у конкретно визначені види діяльності.

Цікаві рекомендації стосовно проблеми впровадження духовного, морального, соціального й культурного виховання в освітню практику початкової школи можна знайти в програмі Маргарити Хіт (Marguerite Heath). Для реалізації завдань духовного розвитку школярів у країні педагог пропонує взяти як приклад школи, що мають багатий досвід у духовному формуванні своїх вихованців, які включають «хвилинку міркування (рефлексії)» у традиційне колективне богослужіння перед заняттями з метою розвитку самопізнання й навичок мислення. На заняттях учителям рекомендується заохочувати допитливість учнів, стимулюючи їхнє мислення за допомогою запитань, тим самим допомагаючи кожній дитині усвідомити своє місце у світі. Таким чином, саме вчителі дають можливість учням зрозуміти людські почуття й емоції, показують їхній вплив на різних людей, акцентуючи тим самим увагу на важливості розвитку духовної культури індивідів у суспільстві.

Моральному розвитку дітей, на думку М. Хіт, сприяє вивчення ними основних цінностей, що лежать в основі шкільного етосу (звички, характер, менталітет, звичаї окремих індивідів або соціальної групи). Створення дружлюбної атмосфери, пронизаної позитивом і доброзичливістю, позитивно впливає на формування моральності підростаючого покоління. До кожної дитини необхідно ставитися з повагою й добротою, вживаючи відповідних заходів запобігання дискримінації. Більше того, через рольові

ігри або дискусії можна ставити учнів перед моральним вибором, що стимулює їх на прийняття самостійного правильного рішення з погляду моралі.

Для сприятливого соціального розвитку учнів, безсумнівно, значимим є зміцнення почуття спільності усередині школи й поширення соціальних цінностей, які гарантують кожному вихованцеві успіх і процвітання, незалежно від етнічної приналежності, культури, статі й релігії. Особисті зустрічі з директором школи, психологом і соціальним працівником допомагають учням розвивати такі особистісні якості, як: вдумливість, чесність, повага до полікультурності, самостійність мислення, самоповага, які стають їхніми цінностями, і дають можливість спільно обговорювати насущні соціальні проблеми.

Культурний розвиток передбачає тактовний вплив на естетичні переживання школярів за допомогою прилучення їх до світового культурного надбання. Важливе значення при цьому має організація роботи між школами різних країн, які забезпечують вивчення й порівняння культурних цінностей та ідеалів націй. Так, британський педагог Кіт Торн (Kit Thorne) відзначає суттєве зростання культурного самовизначення учнів деяких шкіл, які їздили в Китай за обміном, що підкреслює значимість культурного розвитку учнів внаслідок активної взаємодії різних країн.

Отже, освіта на базі розглянутої програми спрямована на виховання багатогранної особистості: духовно багатої, яка поважає моральний і культурний уклад своєї країни, а також соціально адаптованої до змін навколишнього світу. При цьому формування таких цінностей учнів, як *релігійність, громадянськість, міжкультурна комунікація, повага й толерантність стосовно навколишніх людей* є невід'ємною частиною освітнього процесу і підставою для відповідних ціннісних орієнтацій.

Вищевказані ціннісні орієнтири закріплені у важливому документі «Впровадження фундаментальних британських цінностей у школах в рамках програми духовно-морального, соціального й культурного розвитку учнів» (Promoting fundamental British values as part of SMSC in schools), який спрямований на усвідомлення учнями значимості демократії й верховенства закону, почуття свободи особи, поваги й толерантності до інших релігій і національностей.

Цікаво, що впровадження цього надзвичайно значимого для британського суспільства документа, а також поява відповідних коментарів з боку експертів з досліджуваної проблеми сприяли повсюдному перегляду стратегії навчання й виховання. Багато початкових шкіл почали набагато

успішніше працювати під егідою британських цінностей. Наприклад, початкова школа Кренборн (Cranbourne Primary school), яка розробила детальний план своєї діяльності із впровадження фундаментальних британських цінностей в освітнє середовище (The Cranbourne Primary School Spiritual, Moral, Cultural and Social Calendar 2014-15).

Аналізуючи план реалізації британських цінностей через духовне, моральне, соціальне й культурне виховання учнів, необхідно підкреслити його збалансованість, повноцінність і вказати на те, що кожна національна цінність знайшла відображення у виховній діяльності школи. Так, духовне й моральне виховання підростаючого покоління здійснюється в постійних колективних молебнях під час святкування різних подій. Діти вже в початковій школі зміцнюють свою віру, усвідомлюють причетність до Бога й важливість *толерантного ставлення до інших віросповідань* («Свято збору врожаю», «День примирення», «Адвент і Різдво» і ін.). Повага проявляється й у спільній діяльності школярів з обмеженими фізичними і розумовими можливостями в підготовці до різних акцій і свят на шкільному й муніципальному рівнях («День збору врожаю», «Тиждень, присвячений боротьбі з насильством», «День узяття Бастилії»). Демократія, верховенство закону й свобода особи – взаємодоповнюючі цінності, формування яких проходить під час проведення різних тематичних заходів, таких, як «Тиждень демократії», «День безпечного Інтернету» та ін.

Не можна не відзначити й систематичну виховну діяльність з формування вищезгаданих цінностей, яка здійснюється у початковій школі Кенборн впродовж навчального року і дає позитивні результати. Наприклад, для зміцнення позицій *демократії* щороку учні розробляють статут свого класу, а також правила поведінки й дотримання прав кожної дитини, думка якої є важливою, значимою і повинна бути врахованою. На шкільній раді систематично обговорюються питання, які розглядаються на засіданнях класних рад. Цікаво, що шкільна рада має свій власний бюджет і реально може внести істотні зміни в статут школи. У шкільну раду входить по 2 учнів від кожного класу, при цьому члени шкільної ради можуть мінятися, тому що кожний триместр проходять нові вибори в цю організацію. Для того щоб робота в школі йшла ефективно, щорічно дітям пропонують опитувальники, у яких вони повинні виразити свою думку про організацію виховної роботи й висловити свої пропозиції. Всі ці дії, безсумнівно, спрямовані на розвиток самоврядування – демократії шкільного життя, що повною мірою здійснюється в рамках цієї освітньої організації.

Що стосується *верховенства закону*, ключової британської цінності, у школі здійснюється цілеспрямована діяльність по її впровадженню. Важливість законів, що регулюють діяльність окремого класу, школи або всієї країни, послідовно освоюється школярами на щоденних уроках, а також на шкільних зборах при розробці правил поведінки й затвердженні статуту школи. Учні вивчають зміст і значення законів, що захищають їх у суспільстві, міркують про необхідність їхнього впровадження, засвоюють свої обов'язки й аналізують наслідки недотримання законів. Відвідування поліції, служби протипожежної допомоги та інших організацій закріплює й удосконалює отримані в школі знання.

Свобода особи, будучи найважливішою британською цінністю, також ураховується в роботі початкової школи Кренборн. В учнів є можливість зробити власний вибір у безпечному й сприятливому шкільному середовищі, розширюючи свої права й засвоюючи освітні цінності. Учні отримують реальні поради стосовно забезпечення своїх прав і їх реалізації, зокрема, на уроках санітарно-просвітницької роботи. У школі існує величезна розмаїтість позакласних занять і гуртків, які дають учням можливість зробити вибір у відповідності зі своїми захопленнями та інтересами.

За результатами роботи Міжнародного дитячого фонду початкова школа Кренборн визнана школою, яка поважає права учнів (The Rights Respecting School), тому *повага* лежить в основі переліку цінностей цієї освітньої організації. Діти під час навчання і проведення виховних заходів вчаться з повагою ставитися один до одного, вчителів, батьків, всіх людей.

Слід зазначити, що дана освітня організація розташована в районі, де люди інших віросповідань у більшості випадків не проживають. Однак для формування *міжкультурної комунікації, толерантності до інших конфесій* на уроках релігійного виховання докладно висвітлюються традиції й принципи інших релігій, наголошується важливість шанобливого ставлення до них. Більше того, представники тієї або іншої віри часто відвідують школу з метою підвищення якості релігійної грамотності учнів.

Таким чином, можна стверджувати, що початкова школа Кренборн є прикладом для багатьох шкіл у формуванні в учнів *релігійності, громадянськості, міжкультурної комунікації, поваги й толерантності* до навколишніх на основі програм ціннісного виховання. Реалізуючи національні британські цінності через духовне, моральне, соціальне й культурне виховання підростаючого покоління, ця школа орієнтує учнів на усвідомлення свого місця у своїй країні й у світі, вчить виражати ціннісне

ставлення до всіх подій, фактів, які мають місце в навколишній дійсності, протистояти масовим проявам екстремізму расизму, ворожості.

Ідея формування британських цінностей в освітньому процесі була підтримана всіма регіонами й реалізується в багатьох навчальних закладах. Водночас, варто відзначити, що сьогодні у Великій Британії існують й інші альтернативні програми ціннісного виховання учнів.

Отже, ціннісне виховання, розвиваючись протягом багатьох століть, виділилося з релігійного виховання в актуальний напрям сучасної системи освіти Великої Британії, що забезпечує реалізацію ціннісних орієнтирів у навчальній і позаурочній діяльності. Численні програми й розробки в цьому напрямку успішно реалізуються й дають позитивні результати в різних типах шкіл по всій країні в тому числі у початковій школі.

Реалізація ціннісних орієнтирів на початковому рівні британської шкільної освіти здійснюється через розвиток емоційного інтелекту, соціалізацію й ціннісне (моральне, релігійне, громадянське, полікультурне) виховання, спрямоване на формування національних британських цінностей: поваги й толерантності, прихильності демократії, визнання верховенства закону, свободи особи й ін.

На рубежі століть в умовах глобальної кризи сучасної цивілізації у Великобританії розпочалися інтенсивні пошуки нових ефективних шляхів виховання особистості, головною метою якого повинен бути її розвиток і вдосконалення. Орієнтація на дитину, її потреби, індивідуально-психологічні особливості і особисті права – провідна стратегія виховання у XXI столітті. Результати дослідження цих питань відображені в працях багатьох британських учених (М.Вебер, П.Вілмонт, Т.Парсонс, Д.Рейч, М.Янг та ін.).

Традиційно основні моральні поняття добра і зла британські школярі засвоюють у родині. Істотний внесок у моральне виховання вносять школа, церкви різних конфесій, які багато в чому формують базові моральні якості, вироблені людством.

Сьогодні у Великій Британії проявляється зміщення акцентів у бік взаємодії всіх учасників навчально-виховного процесу. Причому мова йде не тільки про вчителів і учнів, але й про адміністрацію, членів шкільних округів, батьків, представників громадських і релігійних організацій, тобто, про всіх, хто, так чи інакше має відношення до проблем освіти й виховання.

Особливо велика увага надається питанням організації взаємодії у вихованні молодших школярів, адже саме цей вік має дуже важливе значення у формуванні майбутньої особистості.

Отже, метою статті є виявлення особливостей і механізмів взаємодії соціальних інститутів у моральному вихованні молодших школярів, зокрема, школи і родини.

Відзначимо, що діяльність всіх інститутів у Великій Британії (державних і громадських), які працюють у сфері виховання, захисту прав та інтересів неповнолітніх, корекції їх поведінки відбувається на основі співробітництва і взаємодії.

Безперечно, співробітництво різних соціальних інститутів є найбільш продуктивним для нормального розвитку особистості дитини. Воно дозволяє отримати об'єктивну інформацію про дитину, опиратися в роботі з нею на її кращі риси, сприяє формуванню доброзичливих, довірливих взаємовідносин з дитиною. Співробітництво можливе при активній взаємодії сторін, усвідомленню ними загальної мети і завдань.

Співробітництво передбачає спільне визначення цілей діяльності, спільне планування роботи, розподілу сил у підтримці дитини відповідно з можливостями кожної із сторін, спільну оцінку результатів роботи, прогнозування нових цілей і завдань. В основі співробітництва взаємодіючих сторін по організації виховної роботи з дітьми повинна бути: взаємна інформованість учасників взаємодії про дитину, її взаємовідносини з ровесниками, іншими людьми; взаємодопомога, взаємопідтримка у вирішенні проблем; зацікавленість в успішній роботі; спільний пошук способів підтримки дитини, створення умов для самореалізації її потенціалу; визначення загальних завдань і узгоджена конкретизація завдань для кожної із сторін з надання підтримки дитині.

Співробітництво в значній мірі залежить від взаєморозуміння сторін, в свою чергу, рівень взаєморозуміння залежить від того, які цілі об'єднують взаємодіючі сторони, як ці цілі усвідомлюються учасниками взаємодії.

Основною метою всіх соціальних інститутів є надання підтримки дитині в її моральному і соціальному становленні, подоланні труднощів, вирішенні особистісних проблем.

У процесі взаємодії різних соціальних інститутів доводиться вирішувати три типи завдань: 1) соціальні; 2) діагностичні; 3) практичні.

Соціальні завдання – це комплексна допомога дитині, корекція її взаємовідносин із середовищем, попередження можливих девіацій; створення оптимальних умов для нормального морального розвитку особистості дитини і формування її індивідуальності.

Для того, щоб організувати ефективну і дієву систему роботи з дітьми, необхідно добре знати конкретну категорію неповнолітніх (вікові,

індивідуально-психологічні властивості, статеві відмінності), тобто провести комплексну психодіагностику.

Третій тип завдань – це завдання практичного характеру, до яких можна віднести вибір оптимальних форм взаємодії з дітьми, планування, прогнозування, контроль і корекцію спільної діяльності, розробку комплексних програм виховної і корекційної роботи з дітьми.

Серед основних аспектів взаємодії слід назвати: управлінсько–координаційний, інформаційний, комунікативний, змістовний, суб'єктно-дієвий.

Так, в процесі взаємодії, в залежності від пріоритету завдань, які вирішуються, та чи інша організація повинна брати на себе функцію управління і координації процесу організації роботи з дітьми. На сьогодні, як показує практика, цю функцію найдоцільніше виконувати в місті, чи районі де є спеціальні соціально-психологічні центри допомоги дітям. У Великій Британії координуючу функцію мають Департаменти соціальної роботи, які функціонують в кожному регіоні, а їх відділення в кожному місті.

Інформаційний аспект взаємодії полягає в тому, що в процесі спільної роботи різних соціальних інститутів з дітьми проходить регулярний обмін інформацією, без якого неможлива організація ефективної системи виховної і корекційної роботи. Обмін інформацією здійснюється між окремими інститутами виховання, усередині самих інститутів, між окремими учасниками процесу взаємодії, що дає можливість коригувати процес організації профілактичної і корекційної роботи.

Інформаційний аспект тісно зв'язаний з комунікативним, адже обмін інформації неможливий без спілкування (усного, письмового).

На основі взаємодії різних інститутів виховання виробляється той варіант, який реалізується всіма інститутами в процесі організації роботи з дітьми, і ті варіативні форми, які реалізуються різними інститутами в залежності від завдань і проблем, які вони вирішують.

Суб'єктно-діяльнісний аспект взаємодії зв'язаний з реалізацією суб'єкт-суб'єктного підходу, який полягає в тому, що кожний соціальний інститут виступає як активний суб'єкт процесу взаємодії. Активними суб'єктами взаємодії виступають також діти, по відношенню до яких реалізується комплекс виховних і корекційних заходів. Тільки в цьому випадку процес взаємодії буде ефективним.

Можна також виділити різні рівні, на яких здійснюється взаємодія різних інститутів виховання. Це, зокрема, макрорівень – взаємодія

безпосередньо соціальних інститутів один з одним. Мезорівень передбачає взаємодію учасників виховного процесу усередині конкретного закладу, установи. На мікрорівні має місце взаємодія різних груп спеціалістів стосовно кожної конкретної дитини.

Упродовж останніх десятиліть у Великій Британії чітко проявляються тенденції зближення родини й школи. Тенденції до такого зближення не нові для європейської школи. Але, якщо в ряді країн вони так і залишилися експериментальними, не одержавши масового поширення, то у Великій Британії взаємодія родини й школи сьогодні широко представлена. Британська школа виступає прикладом того, як за порівняно короткі строки активне співробітництво родини і школи в моральному вихованні дітей може бути організоване й ефективно використане на практиці.

Зауважимо, що переважна більшість британських педагогів впевнені, що кожна родина індивідуальна, і прийняті в ній традиції, звичаї, правила, моральні критерії також різноманітні. Окрема родина має право самостійно вибирати методи і прийоми, за допомогою яких вона передає підростаючому поколінню моральні цінності, та й самі ці цінності часто відрізняються в різних родинах. Головне, щоб ці відмінності не стали принциповими. Водночас, родина повинна усвідомлювати свою відповідальність за виховання дітей.

Але, крім сімейного оточення, дитина відчуває вплив і інших суспільних інститутів, які відіграють суттєву роль у моральному становленні особистості. Насамперед, це школа, у якій учень взаємодіє з однолітками, старшими й молодшими товаришами, учителями, адміністраторами. І значення школи в процесі морального виховання надзвичайно велике.

Якщо в дитини немає почуття захищеності й упевненості в постійній підтримці з боку родини, вона відчуває відчуження, фундаментальні умови для нормального морального розвитку будуть втрачені. Безперечно, родина може зробити в дошкільному й молодшому шкільному віці дуже багато для забезпечення стабільних основ морального розвитку дитини. Проте слід враховувати, що зазвичай в родині дитина досить вільна для розкриття й дослідження світу, навколишньої дійсності. Сімейне оточення – це природне середовище, що природно формує моральні якості дитини. Школа, на відміну від родини, це – специфічне структуроване середовище, яке одночасно надає підтримку і проводить політику стримування.

Багато британських експертів з морального виховання вважають, що і родина, і школа як соціальні інститути далекі від досконалості, і кожний з них потребує допомоги іншого для компенсації недоліків.

Процес морального становлення і подальшого вдосконалення особистості може тривати все життя, але фактично вирішальним періодом морального розвитку є дошкільний і молодший шкільний вік, коли моральний розвиток найбільше зумовлений впливом родини і школи.

Учені (В.Дамон, М.Окін, Д.Рейч та ін.) наполягають, що родина і школа не можуть поодиноці забезпечити повноцінне виховання дитини. Це можна зробити тільки в процесі співпраці, тісної взаємодії, взаємної підтримки зусиль одне одного, чіткої координації дій.

Сучасні британські педагоги порушують питання: чи можна визначити загальну модель сімейно-шкільного співробітництва й установити міру їх взаємного доповнення.

Очевидно, що складний комплекс батьківського й шкільного впливу не може бути представлений у вигляді простого зразка.

Деякі вчені (М.Янг, П.Вілмот та ін.) висловлюють думку, що при визначенні ролі родини й школи у вихованні дітей те й інше варто об'єднати в рівних пропорціях для вирішення загального завдання – ефективного виховання дітей. Вони вважають, що чим активніше вчителі підтримують батьків, тим активніше батьки беруть участь у шкільному житті своїх дітей, а батьківська участь, у свою чергу, стимулює активність дітей. Водночас Ф.Тейлор, А.Шеррок та інші стверджують, що вплив родини на формування особистості дитини все ж більший. Але ніхто не заперечує необхідність тісної співпраці між родиною і школою у вирішенні важливих завдань виховання.

Слід відзначити, що у другій половині ХХ століття в освітній галузі Великої Британії почали чітко проявлятися три підходи до організації родинно-шкільного співробітництва, які відрізняються між собою, насамперед, встановленою «дистанцією» між навчальним закладом і родиною.

Перший підхід – «закриті двері». Це точка зору ряду педагогів (М.Вебер, Т.Парсонс), які вважають, що суспільство (громада, родина) не впливають сприятливо на освіту дитини. Базове положення цієї позиції полягає в тому, що школа здатна вирішити всі основні освітні й виховні проблеми самостійно, не виходячи за межі шкільного простору. Участь суспільства загалом і родини зокрема, повинна бути зведена до мінімуму, присутність батьків заважає викладачам виконувати свої обов'язки. Не маючи належної професійної підготовки й використовуючи сильний емоційний вплив на дитину, батьки перешкоджають педагогам ефективно здійснювати повною мірою свої функції навчання і виховання дітей. Відповідно до цієї позиції,

взаємини школи й суспільства, громади (в тому числі й родини) будуть найбільш ефективні при наявності відповідної дистанції між цими інститутами.

Другий підхід – «відкриті двері» (Л.Карсон) абсолютно протилежний першому. Відповідно до нього, основні виховні процеси відбуваються поза школою. Більше того, необхідна для навчання в школі мотивація закладена у звичайному житті дитини. Це викликає необхідність більше тісних контактів між школою й громадою, в тому числі родиною. Цей підхід передбачає відсутність дистанції між школою і родиною.

Третій підхід – підхід «рівноваги» (Л.Литвак). Він не спростовує існування обох попередніх підходів, але пропонує застосовувати їх збалансовано, залежно від обставин.

Цей підхід попереджає про дві помилки, які можуть бути допущені при встановленні контактів між родиною й школою. По-перше, занадто тісне співробітництво здатне серйозно послабити професійні педагогічні можливості вчителів, а з іншого боку, школа й родина можуть розійтися так далеко, що недолік контактів негативно вплине на учнів, батьків і вчителів.

З огляду на ці помилки, позиція рівноваги встановлює оптимальну дистанцію, що дозволяє вести досить тісну роботу школи з родиною, але, у той же час, не перешкоджає професійній педагогічній діяльності. Наприклад, більшість батьків якої-небудь школи є іммігрантами й підозріло ставляться до школи, не бачать цінності освіти, не йдуть на контакт з учителями. В іншій школі більшість батьків – освічені люди, які надмірно пильно стежать за діяльністю педагогів і необґрунтовано втручаються в неї. Відповідно до позиції рівноваги, ефективно співробітництво школи й родини можливо тільки при знаходженні «золотої середини» у вирішенні описаних у вищенаведених прикладах проблем.

Безперечно, найбільш виправданим підходом британські педагоги і вчені вважають позицію рівноваги. Вони відзначають, що навіть якщо директор і співробітники школи й намагаються ігнорувати родину, це зробити неможливо, тому що постійно виникає необхідність у спілкуванні вчителів і батьків із приводу успіхів дитини, її успішності, поведінки, можливих інцидентів тощо.

Але, з іншого боку, якщо такі контакти будуть будуватися без врахування навчальних програм, стилів і методів викладання, багатьох інших професійних особливостей, взаємодія школи й родини не принесе очікуваних результатів.

Отже, школа і родина, очевидно, є найбільш вагомими чинниками, які визначають формування особистості молодшого школяра і їх тісна взаємодія – об'єктивна необхідність.

Виходячи із припущення, що в молодшому шкільному віці родина має дуже сильний вплив на моральне виховання дітей, деякі британські вчені пропонують у початковій школі створити умови, максимально наближені до сімейних, що може, на їх думку, підвищити ефективність морального виховання.

Відомий дослідник В.Кей вважає, що сучасна школа має кілька форм організації, або моделей.

1) Механічна модель. У школі з такою організацією вчителі надають дітям необхідні знання і майже не вступають в особисті контакти з батьками своїх учнів.

2) Врівноважена модель. Виступає як елемент у структурі сучасного суспільства, що прагне втримати його в рівновазі.

3) Структурно-функціональна модель передбачає, що суспільна інтеграція – це результат громадянської згоди, тому що суспільство стає стабільним у моральному плані, коли всі частини є цілісною системою.

4) Конфліктна модель. За своєю формою й принципами протистоїть сформованим суспільним установкам виховання.

5) Сімейна модель (викликає найбільший інтерес у світлі заявленої теми). Це – організація сімейного типу, де вчителі діють як батьки усередині соціального інституту. Термін «сімейний» повинен бути чітко визначений, тому що родини варіюють від неблагополучних, матеріально незахищених, агресивних до родин занадто амбіційних. У якості цієї моделі пропонується типова родина: різновікова, емоційно захищена, з міцними дружніми сімейними зв'язками. У школі сімейного типу відносини носять сімейний характер, вчителі виконують батьківські функції, учні виправдують запропонований статус. Школа залучена в громадське життя, і система ґрунтується на демократичній структурі.

В.Кей зробив короткий критичний огляд типів шкіл для підтвердження того, що школа із сімейною структурою здійснює моральне виховання найбільше ефективно.

На його думку, механічна модель неадекватна, оскільки всі учасники мають свої власні бажання, на які необхідно зважати..

Врівноважена модель не передбачає використання дослідницького й творчого досвіду керівництва.

Школа, що має структурно-функціональну організацію, не зважає на потреби суспільства. Вона керується винятково особистими потребами. При цьому моральні цінності суспільства сприймаються як утилітарний феномен.

Конфліктна модель школи має масу можливостей спровокувати конфлікти в будь-якому здоровому суспільстві. Вона не робить особливого акценту на суспільно значимих моральних принципах.

Сімейна модель школи, на думку В.Кея, теж не є бездоганною. Водночас, вона виглядає найбільш переконливо.

Отже, сьогодні у Великій Британії виховання молодших школярів забезпечується в процесі взаємодії багатьох соціальних інститутів, в першу чергу, школи і родини. Значною популярністю користується сімейна модель початкової школи, де створені найбільш оптимальні умови формування особистості, морального виховання.

ВИСНОВКИ

Реформування системи освіти України, створення нової української початкової школи вимагає ретельного вивчення зарубіжного досвіду з метою впровадження найбільш прогресивних ідей у вітчизняний освітній простір. Значні здобутки в організації навчально-виховного процесу у початковій школі має Велика Британія. Система початкової освіти Великої Британії суттєво відрізняється від української. Вона поділена на 2 сектори: державний і приватний. У Великій Британії широко поширене навчання в школах-пансіонах, де діти навчаються і живуть весь рік, повертаючись додому тільки на канікули. У країні співіснують два типи шкіл-пансіонів: незалежні і державні. У приватних школах передбачається організація індивідуальної освітньої траєкторії для навчання учнів молодшого шкільного віку, виходячи з їхніх здібностей, інтересів і планів на майбутнє. В системі освіти Великої Британії також визначається окремий сектор, який принципово відрізняється поглядами на організацію початкового навчання і, на думку багатьох вчених, незважаючи на деякі дискусійні моменти, є значним рухом вперед в розвитку освіти. Цей сектор представлений альтернативними школами і, безперечно, становить певний інтерес, тому що організація змісту початкового навчання в таких школах реалізується у форматі авторських методик, інноваційних технологій, новаторських ідей і засобів навчання.

Відповідно до Національної освітньої програми для початкової школи (National Curriculum of the UK. Primary School), обов'язкова шкільна освіта починається для дітей з п'ятирічного віку, де навчання триває 6 років і підрозділяється на 2 періоди: молодша школа (infant school) - з 5 до 7 років і початкова школа (primary school) - з 7 до 11 років, що відповідає ключовим стадіям (Key Stage 1, 2).

Зміст початкової освіти в контексті освітніх стандартів Великої Британії визначається відповідно до базової Національної програми або куррикулуму (National Curriculum), орієнтованої на початкову освіту, що є освітнім стандартом країни. У британській педагогіці зміст національної освітньої програми (curriculum content) представляє сукупність навчальних дисциплін і предметних областей, які викладаються в школі, і в рамках яких визначені основні практичні навички (skills), необхідні для освоєння, в процесі пізнання. Змістовий компонент освітньої програми Великої Британії містить низку тематичних модулів у кожній предметній області у відповідності зі стратегічною метою державної політики, що відображає зміст освіти. Згідно з британським Законом про освіту, структура

навчальних програм включає три обов'язкові елементи: цілі навчання, освітні програми та рекомендації щодо оцінювання. Курікулум виступає як концептуальний і регламентуючий документ, який об'єднує в собі розділи та напрямки освітнього процесу, що визначає відповідність його цілей.

Британська організація контролю якості навчання молодших школярів здійснюється в літерному позначенні відповідно до послідовності англійського алфавіту від А+ до F, де А+ означає найвищу оцінку; А - відмінно; В - дуже добре; С - добре; D - не зовсім успішно; Е - погано; F - дуже погано.

Заслуговує уваги гуманістична спрямованість навчально-виховного процесу в початковій школі Великої Британії, засади ціннісного виховання, взаємодія всіх соціальних інститутів, в першу чергу, школи і родини у вихованні молодших школярів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Alexander R.J. Children, their world, their education. London: Routledge. 2010. 235 p.
2. Coe R. School improvement: Reality and illusion. - British Journal of Educational Studies. - 2009. - Vol. 57. - № 4. - P. 363-379.
3. Hawkes, N. Does teaching values improve the quality of education in primary schools?. Oxford: Oxford University, 2005. 115 p.
4. Hawkes, N. Values education and the National Curriculum in England. International Research Handbook on Values Education and Student Wellbeing. L.: Springer, 2010. 870 p.
5. Heath, M. How SMSC education supports the ethically based school climate. *Ethos: positive education for the future*. 2012. Issue 6. P. 8-12.
6. Kay W. Moral education. A social study of the influence of society home and school. London: Routledge 2005. 217 p.
7. King R. Young Learners - Transformation to secondary learning. Pearson. UK. - 2014.-156 p.
8. Long R., Robert T. Religious Education in schools (England). House of Commons Library. Briefing Paper. № 07167. 7 July. 2016. P. 25-34.
9. Morgan C., Stobbe J., Baron W., Miller J. Keys to the Elementary Classroom. 3d Edition. USA: Corwin press. - 2009. -206 p.
11. McLachlan C., Fler M., Edwards S. Early Childhood Curriculum. Planning, assessment and implementation. Cambridge University Press: UK, 2010. - 243 p.
12. National Council for Curriculum and Assessment. Primary School Curriculum: Mapping the developments. - Dublin: NCCA, 2010. 112 p.
13. Promoting fundamental British values as part of SMSC in schools. Department for Education, 2014. 19p.
14. Social Work with Children and Families: Principles of Social Work with Children and Families. London: The Open Learning Foundation, 2004. 115 p.
15. The Cranbourne Primary School Spiritual, Moral, Cultural and Social Calendar 2014- [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://primarysite-prod-sorted.s3.amazonaws.com/cranbourne/UploadedDocument/f8bb2f6d3d014cd488d35e15aba57ecf/SMSCcalendar2014-15.pdf>
16. The National Curriculum in England: Key Stages 1 and 2 framework document.-Department for Education, 2013. 201p.
17. The Common Cores State Standards [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.corestandards.org>, вільний.

18. Thorne, K. The spiritual, moral, social and cultural development of learners. *Ethos: positive education for the future*. 2012. Issue 6. P. 20-23.

19. Veugelers W. Education and Humanism. Linking Autonomy and Humanity. Sense Publishers. - University of Humanistic Studies Utrecht, the Netherlands. 2011. 113 p.

20. Wilson A., Creativity in Primary Education. SAGE Publication: 3rd Edition: UK, 2015. 255p.

21. Working Together for Child Protection in Tayside. (Inter-disciplinary guidelines for professional staff). The Tayside Committee for Child Protection. Dundee, 2004. 102 p.

І. Козубовська, Ж. Милян

**Досвід організації навчально-виховного процесу в початковій школі
Великої Британії**

(методичні рекомендації для бакалаврів і магістрів початкової освіти)

Навчально-методичне видання

В авторській редакції

Підписано до друку 21. 06. 2021. Формат 60x84/16.

Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 1.6.

Наклад 100 прим. Віддруковано на різнографі.

Видавництво УжНУ «Говерла»

88000, м. Ужгород, вул. Капітульна, 18.

*Свідоцтво про внесення до державного реєстру видавців
виготівників, і розповсюджувачів видавничої продукції*

Серія 3т №32 від 31 травня 2006 року